

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2021.i36.p.27

VASYLI ILNYTSKYI¹, ROMAN M. MYKHATS²

¹ PhD hab. (History), Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University; National Academy of Land Forces named after Petro Sahaidachnyi (Ukraine)

² PhD (Education), Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine)

SEARCH AND DEVELOPMENT BY SOVIET FORCES OF UKRAINIAN NATIONALISTS ON THE TERRITORY OF THE ROMANIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1955–1957)

Abstract. *The article is an attempt to disclose an unknown aspect, namely, the work of the Soviet special services on revealing, investigating, and detention of former participants of the OUN and UPA in the territory of Romanian national republic. In the article, it is established that despite the struggle against the liberation movement in the 1940s and 1950s, the Soviet authorities failed to eradicate and suppress anti-Soviet sentiments completely. The confrontation between Ukrainian nationalists and the Soviet administration continued not only in the USSR, but also abroad and even after the official report on the liquidation of organized nationalist structures. At the same time, in connection with the liberalization of the socio-political regime (de-Stalinization, “vidlyha” (“thaw”), rehabilitation of prisoners) intensified the activities of hostile to power – mostly former members of the OUN and URA (both those who remained underground and released from imprisonment), as well as representatives of religious associations. That is why the tasks of the law enforcement agencies included not only the suppression of opposition resistance in the USSR, but also the search for and elimination of all former underground fighters, especially leaders who were in other countries, including Romania. The repressive and punitive bodies carried out work on the search for nationalists in the Romanian People's Republic in several directions: 1) development of family, former organizational ties of OUN leaders who crossed the border at different times and joined various OUN foreign organizations and centers; 2) intensification of the search for OUN leaders abroad, detection and interception of probably existing channels of their connections with the remnants of the OUN in Bukovyna and its use for operational purposes; 3) intensification of the search for underground fighters and the development of well-known OUN members who were on the operational register; 4) organization of intelligence and operational work among those who were legalized and appeared guilty, former underground fighters, members of the OUN, as well as the development of those who did not surrender their weapons and legalized on the instructions of the underground, as well as returnees from prison and did not renounce their previous views; 5) intensification of the development of Ukrainian nationalists who were on the operational register or in the legal units of the OUN; 6) recruiting new and increasing the efficiency of the existing agency (which worked with special tasks to intercept existing communication channels developed by the security forces of the OUN and foreign OUN centers). As potentially dangerous the Soviet system considered even those nationalists who had emigrated abroad, therefore, after the liquidation of the Ukrainian organized resistance movement, they were perpetually search for. Hence, after the revealing of such persons, who most often were former heads and members of the nationalist underground of Chernivtsi region, a detailed plan of their investigation was made. A leading role in this process was played by the secret service agents who carried out the most difficult operative combinations of the Soviet law enforcement bodies. The well arranged – since the 1940s cooperation between the USSR law enforcement bodies and the Romanian national republic assisted in the effective search, investigation, and arrests of the Ukrainian nationalists.*

Keywords: *Romania, operative-search activity, the OUN (B), the OUN (M).*

Citation. Ilnytskyi V.I., Mykhats R.M. Search and development by Soviet forces of Ukrainian nationalists on the territory of the Romanian People's Republic (1955–1957). *Sumskyi istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XXXVI. 2021. Pp. 27-36. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2021.i36.p.27

ІЛЬНИЦЬКИЙ В.І.¹, МИХАЦЬ Р.М.²

¹ Доктор історичних наук, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна); Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (Україна)

² Кандидат педагогічних наук, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна)

**РОЗШУК ТА РОЗРОБКА РАДЯНСЬКИМИ СИЛОВИМИ ОРГАНАМИ
УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НА ТЕРИТОРІЇ РУМУНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ (1955–1957)**

***Анотація.** Стаття присвячена розкриттю невідомого аспекту – роботі радянських спеціальних служб з виявлення, розробки та затримання колишніх учасників ОУН і УПА на території Румунської народної республіки. Оскільки потенційно небезпечними радянська система вважала навіть тих націоналістів, які емігрували за кордон, то після ліквідації українського організованого руху опору продовжувався їхній пошук. При цьому після виявлення таких осіб, в основному колишніх керівників і членів націоналістичного підпілля Чернівецьчини, складався детальний план їхньої розробки. Головна роль у цьому процесі відводилася агентурі, яка реалізовувала найбільш складні оперативні комбінації радянських силовиків. Сприяла ефективному розшуку, розробці й арешту українських націоналістів вдало налагоджена ще з 1940-х рр. співпраця силовиків СРСР і Румунської народної республіки.*

***Ключові слова:** Румунія, оперативно-розшукова діяльність, ОУН (б), ОУН (м).*

Цитування. Ільницький В.І., Михаць Р.М. Розшук та розробка радянськими силовими органами українських націоналістів на території Румунської Народної Республіки (1955–1957) // Сумський історико-архівний журнал. №XXXVI. 2021. С. 27-36. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2021.i36.p.27

Робота спеціальних служб завжди привертала і привертатиме увагу дослідників та особливо пересічних читачів з огляду на певну утаємниченість. Важливим і водночас малодослідженим залишається питання функціонування радянських репресивно-каральних органів після придушення визвольного руху 1940–1950-х років. Незважаючи на ліквідацію масштабного і організованого руху Опору на західноукраїнських землях у 1940-х роках, окремі підпільні групи і особи діяли до кінця 1950-х років. У 1955–1956 роках на територію західноукраїнських областей Української радянської соціалістичної республіки (далі – УРСР) прибули чимало осіб, які відбували покарання за антирадянську діяльність. За особами, які з'явилися з повинною чи легалізувалися, або листувалися із рідними за кордоном, а також за тими, кого вважали родичами й зв'язковими керівників чи активних членів Організації українських націоналістів (далі – ОУН) вівся постійний нагляд. Потенційними опонентами радянські силовики вважали також націоналістів, які емігрували. Протистояння українських націоналістів і радянської адміністрації тривало не тільки в СРСР, але й за межами та навіть після офіційного звіту про ліквідацію організованих націоналістичних структур. У цьому контексті актуальним і маловивченим залишається питання реалізації радянськими силовими органами оперативно-розшукових заходів на території Румунської народної республіки (далі – РНР), передовсім пов'язаних із розшуком колишніх керівників і членів націоналістичного підпілля Чернівецьчини.

Комплексні дослідження питання оперативно-розшукової діяльності радянських репресивно-каральних органів відсутні. Дотичні аспекти проблеми, скажімо, різноманітні форми використання агентурно-інформаційного апарату, знайшли висвітлення в узагальнювальних працях із історії ОУН і УПА Івана Біласа (Білас, 1994), Анатолія Кентія (Кентій, 1999а; Кентій, 1999б), Юрія Киричука (Киричук, 2003), Анатолія Русначенка

(Русначенко, 2002), Юрія Шаповала (Шаповал, 2001). Уперше особливості оперативних “ігор” радянських органів державної безпеки із закордонними центрами ОУН розкрили Д. Веденєєв та Г. Биструхін (Веденєєв, Биструхін, 2007). Протистояння Служби безпеки ОУН Закордонних частин та Міністерства державної безпеки (МДБ) у співпраці із силовиками Польщі розкривав Іван Галагіда (Halagida, 2005).

Репресивно-каральні органи роботу щодо розшуку націоналістів у Румунській народній республіці проводили у кількох напрямках: 1) розробка родинних, колишніх організаційних зв'язків керівників ОУН, які у різний час перейшли кордон та увійшли до різноманітних закордонних організацій і центрів ОУН; 2) активізації розшуку керівників ОУН за кордоном, викриття і перехоплення ймовірно наявних каналів їх зв'язків із залишками ОУН на Буковині та використання його з оперативною метою; 3) активізації розшуку підпільників і розробки відомих учасників ОУН, які перебували на оперативному обліку; 4) організація агентурно-оперативної роботи серед тих, хто легалізувався та з'явився з повинною, колишніх підпільників, учасників ОУН, а також розробки тих, хто при явці із повинною не здав зброї та легалізувався за завданням підпілля, а також осіб, які повернулися із ув'язнення і не відмовилися від своїх попередніх поглядів; 5) активізація розробки українських націоналістів, які перебували на оперативному обліку або ж у легальних звенах ОУН; 6.) вербування нової та підвищення ефективності роботи наявної агентури (яка працювала зі спеціальними завданнями з перехоплення наявних каналів зв'язків, розроблюваних силовиками оунівців та закордонних центрів ОУН) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 419).

Чекісти інтенсивно розшукували націоналістів (бандерівців і мельниківців), які переховувалися на території суміжних із Союзом Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) держав. Після відступу німецько-румунських військових частин багато членів Буковинського крайового проводу ОУН (м) осіли на території Румунської народної республіки, Чехословаччини. Продовжуючи свою націоналістичну діяльність товариство “Буковина”, що діяло в РНР, відправляли у Чернівецьку область кур'єрів (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 391). З-поміж виявлених у РНР учасників колишнього Буковинського обласного/окружного проводу Організації українських націоналістів були: Степан Джуліба, Іларій Карбулецький, Михайло Колотило-“Битий”, Дмитро Гирюк-”Орел”, Атанас Колотило, Наталія Коваль, Юрій Козьмик, Олександр Лютик, Тарас Маравик, Олексій Горюк, Юрій Курик, Степан та Георгій Карбашевські, Георгій Фурман, Іван Григорович, Орест Масикевич, Степан Шемчук, Корнелій Маковський, Георгій Кравчук, Манолій і Михайло Староцуки та ін. Агентурними даними чекісти з'ясували, що вказані особи проводили таємні збори на квартирі Атанаса Колотила у м. Бухарест (Румунія), намагаючись при цьому встановити контакт із націоналістами в УРСР. Засобом реалізації цієї мети було обране активне листування через підставні адреси (наприклад, М. Колотило для листування з оунівцями, які проживали в інших країнах, використовував як поштову скриньку Розалію Каленчук (проживала у м. Кемпина, РНР). Турбував радянських силовиків і той факт, що на території Чернівецької області залишалися родинні і в минулому близькі організаційні зв'язки вказаних оунівців. Саме їх учасників вони могли залучати до націоналістичної роботи.

Для виявлення і розробки осіб, які емігрували за кордон, головно на територію Румунії, на 1 січня 1955 р. по лінії Організації українських націоналістів очолюваної А. Мельником (далі – ОУН (м), в Управлінні Комітету державної безпеки (далі – УКДБ) Чернівецької області діяли 45 агентів. Упродовж 1955 р. із агентурної сітки виключили 18 агентів. За цей же період завербували шістьох агентів. У ході роботи з агентурою УКДБ Чернівецької області у 1956 р. завели 14 справ-формулярів і 12 справ попереднього оперативного провадження, завербували 56 агентів. У 1957 р. додатково завели 10 справ

оперативного обліку і завербували 21 агента. Загалом по цій лінії в УКДБ було 53 справи-формуляри, 16 розшукових справ, 9 справ попереднього оперативного провадження і 163 агенти (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 27: 104). Вербування до агентурної сітки здійснювалося на основі наявних компрометуючих матеріалів. Відтак кожного додатково перевіряли на практичній роботі, і лише тоді включали у розробку конкретних керівників українського визвольного руху (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 409).

На тих, хто перебували у розробці, заводили агентурну справу із кодовими назвами. При цьому справа закривалася після арешту чи фізичної ліквідації осіб, які по ній проходили. 15 червня 1946 р. 1 відділ Управління Міністерства державної безпеки (далі – УМДБ) Чернівецької області завів агентурну справу “Бегліци” на групу українських націоналістів, які перебували у Румунії, Михайла Колотила, Дмитра Гирюка, Георгія Карбашевського, Георгія Фурмана та Івана Григоровича. Управління контррозвідки МДБ 4 листопада 1946 р. повідомляло про арешт і передачу до суду націоналістів Дмитра Гирюка, Георгія Фурмана, Івана Григоровича та ін. Натомість матеріали щодо Михайла Колотила і Георгія Карбашевського із агентурної справи “Бегліци”, яку припинили, перенесли до нової агентурної справи “Волоцюги” (ГДА СБУ. Ф. 65. С-11868. Т. 2: 77).

Активізувався розшук українських націоналістів у Румунії із розробки у червні 1956 р. родинних і в минулому підпільних зв’язків М. Колотила-“Битого” на території Чернівецької області. Для з’ясування усіх фактів можливого використання таких осіб в оперативних цілях, силовики проводили низку заходів. В агентурній сітці апарату уповноваженого УКДБ Вашковецького району перебував агент “Юрків”, добре знайомий з Георгієм Козьмиком, Олексієм Лютиком та іншими. Він брав участь у розробці родичів та інших зв’язків “Битого”, які проживали на території Чернівецької області. У РНР проживали рідний брат “Юрківа” Василь Мигован і сестра Октавія Братанеску, із якими він за завданням силових органів листувався. Відтак силовики продовжували підготовку до виїзду “Юрківа” у РНР під приводом відвідин брата і сестри. Цей виїзд планувалося використати для підстави його “Битому” та іншим, залучивши їхніх родичів і знайомих (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 132).

Паралельно підхід до М. Колотила у червні 1956 р. шукали через агента УКДБ Вашковецького району “Богуна”, рідного брата Юрія Козьмика (проживав у м. Бухарест, входив до складу групи зв’язкових “Битого”). Також активно вивчалися зв’язки дружини Михайла Колотила Наталі Коваль з метою залучення до агентурної сітки. Паралельно з цим розглядалася можливість вербування однієї з активних у минулому організаційних зв’язкових Наталії Коваль – Лідії Бабюк (працювала викладачем французької мови у технікумі м. Чернівці), яка у 1942 р. була тісно зв’язана із керівником жіночої сітки ОУН Буковини Наталією Коваль, від якої отримувала націоналістичну літературу, надавала своє помешкання для збору керівництва ОУН. Репресивно-каральні органи вербуванням і використанням Л. Бабюк передбачали підставити її Н. Коваль як учасницю ОУН для налагодження зв’язку із колишніми учасниками ОУН на Буковині і його перехоплення. Також силовики продовжували встановлювати і вивчати родинні зв’язки Н. Коваль у м. Чернівці та області, враховуючи можливість використання будь-кого із них з оперативною метою (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 133–134).

Водночас здійснюючи розробку підпілля ОУН(м), репресивно-каральні органи виявили, що ще у другій половині 1947 р. Провід ОУН(м) призначив агента спецорганів “Гонту” керівником ОУН(м) на території Румунської народної республіки, доручивши йому організацію діяльності ОУН на території Одеської, Миколаївської, Вінницької областей УРСР (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 98 (1954). Спр. 18. Т. 1: 90). З метою перехоплення каналів зв’язку Проводу ОУН(м) із чинним націоналістичним підпіллям (які йшли через РНР), “Гонті” дали вказівку повідомити у м. Мюнхен (направили із завданням

представити закордонному проводу звіт про нібито проведену роботу) про підібраних ним осіб для використання як утримувачів явок і переправних пунктів на румунсько-радянському кордоні (перевірений агент МДБ “Тригорчук”). Для ліквідації направлених Проводом ОУН на територію України емісарів, а також захоплення техніки, літератури, грошових засобів тощо, переправлених через кордон для потреб оунівців, приступили до легендування через “Гонту” діяльності мельниківських організацій ОУН, нібито наявних на території Одеської і Вінницької областей (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 98 (1954). Спр. 18. Т. 1: 91). Для цього “Гонта” мав зацікавити Провід ОУН(м) своїми зв’язками у середовищі ОУН на території УРСР і, зокрема, назвати по Одесі “Федорову” (агента 1 Управління МДБ УРСР), утримувача явочної квартири ОУН у період німецької окупації і “Кайсарова”, який тоді референтом пропаганди Одеського проводу ОУН (сам “Гонта” особисто був знайомий з “Федоровою”, але не знав про її співробітництво зі спецорганами). Зі свого боку, “Гонта” під час перебування у Проводі ОУН(м) мав отримати явки і паролі для зв’язку з активними членами ОУН, які перебували на території УРСР, а також через організаційні можливості в Австрії (зокрема, брата, який займав керівне становище в ОУН), встановити зв’язок з особистим знайомим “Дромедаром” (колишнім німецьким розвідником, керівником т.зв. “Абвергруп – 101”), а станом на червень 1950 р. – офіційним співробітником американських розвідувальних органів Гансом Пулуй. Оперативники дали агенту “Гонті” завдання зацікавити Г. Пулуя можливостями вести розвідувальну роботу через координоване оунівське підпілля на території УРСР і Румунської народної республіки з тим, щоб отримати від нього завдання на використання цих можливостей. Залежно від результатів планованого заходу, розглядалася можливість підставити через “Гонту” агентуру МДБ американським розвідувальним органам (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 98 (1954). Спр. 18. Т. 1: 92).

Продовжуючи розробку ОУН(м), у червні 1956 р. силовики намагалися відновити письмовий зв’язок із власними агентами “Нікольським” і “Денисенком”. Першочерговим завданням агенту “Нікольському” ставилося розпочати листування із братом Іваном Жуковським. Його реалізація започаткувалася листуванням з дядьком Є. Гнідиєм, який проживав у Румунській народній республіці. Агент “Нікольський” у своїх листах, поряд із описом побутових питань, цікавився колишніми близькими знайомими лікарями Омельським і Залозецьким, які раніше проживали у м. Чернівці, а відтак емігрували у РНР, з’ясував, чи не спілкується він із родичами чи зв’язками, які перебували в РНР, наприклад, братом Іваном Жуковським (мета заходу – подальша можливість агента встановлювати контакти із потрібними особами).

З’ясовуючи близькі родинні та організаційні зв’язки братів Володимира і Аркадія Жуковських (перший проживав у РНР, другий – у Парижі та представляв інтереси ОУН(м) у Франції), чекісти виявили, що вони також є далекими родичами агента “Нікольського”. Через нього та іншу агентуру вивчалися близькі організаційні зв’язки братів Володимира і Аркадія Жуковських на території Чернівецької області з метою підбору кандидатури на вербування агентом, якому можна було б організувати виїзд спочатку до РНР, а потім – і на Захід. Крім того, чекісти з’ясували, що агент “Нікольський” мав іншого родича Володимира Гнидія (проживав у Австрії), у минулому члена студентського націоналістичного товариства “Чорномор’я”. Саме тому інтенсивно вживали заходи для швидкого встановлення письмового зв’язку агента “Нікольського” та В. Гнидія, а відтак налагодження через нього листування із Іваном Жуковським (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 117).

Натомість агент “Денисенко” отримав завдання через обласне товариство Червоного хреста розшукати адресу свого брата Дениса Квітковського і при позитивному результаті налагодити письмовий зв’язок із ним (під контролем силовиків). При цьому відзначалося, що найбільш близькою особою до Д. Квітковського, Д. Яремчука та інших

керівників ОУН (м) був звільнений у листопаді 1955 р. із ув'язнення Хризант Кудринський (1910 р.н., с. Мамаївці Кіцманського р-ну, освіта вища – юридична) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 401).

У червні 1956 р. силовики на території РНР встановили і розпочали агентурну розробку ще однієї групи українських націоналістів-мельниківців, вихідців із Чернівецької області. До неї входив колишній голова націоналістичного товариства “Буковина” Орест Лук’янович (1911, ур. с. Виженка Вижицького р-ну Чернівецької обл.), за професією ветеринарний лікар, що проживав у м. Бухарест. У розробку потрапила і його дружина Ольга, яка у період Другої світової війни очолювала жіночу секцію Українського народного дому у м. Чернівці. Орест і Ольга користувалися авторитетом серед українських націоналістів, які проживали у Бухаресті. Їхнє помешкання переважно відвідували учасники ОУН(м) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 118). Відтак на території Чернівецької області силовики встановили родинні та ділові зв’язки як О. Лук’яновича, так й інших учасників ОУН, які перебували у РНР. З метою виявлення зв’язків О. і О. Лук’яновичів на території Чернівецької області почали підбирати кандидатуру для вербування, відправлення до РНР і введення групи оунівців-мельниківців, які гуртувалися навколо О. Лук’яновича, силовики почали проводити такі заходи: 1) з’ясували, що мати колишнього агента “Прикарпатського” була підставною особою у листуванні між Орестом Лук’яновичем і його матір’ю, яка проживала у с. Виженка Вижицького р-ну Чернівецької області. При цьому почали вивчатися можливості агента “Прикарпатського” через матір та інших родичів, які проживали у РНР, налагодити контакт із О. Лук’яновичем. Для цього силовики відновили зв’язок із агентом “Прикарпатським”, оскільки саме через нього планували проводити подальшу роботу; 2) брат матері “Прикарпатського” В. Виноградник проживав у РНР (м. Бухарест), був співробітником науково-дослідного інституту ветеринарії та підтримував зв’язки із родиною Лук’яновичів. Враховуючи цю обставину, чекісти вирішили використовувати “втемну” матір “Прикарпатського” у листуванні із братом у потрібному напрямі; 3) з повідомлення агента “Прикарпатського” силовики довідалися, що брат його матері мав намір влітку 1956 р. приїхати у відпустку до м. Вижиця Чернівецької області. Через “Прикарпатського” вживалися заходи для переконання матері надати згоду на приїзд її брата до СРСР. Після його приїзду через агента “Прикарпатського” чекісти планували з’ясувати всі питання стосовно О. Лук’яновича і його зв’язків, які цікавили. З метою активізації розробки О. Лук’яновича та його зв’язків, незалежно від намірів В. Виноградника приїхати до м. Вижиця, через “Прикарпатського” і його матір чекісти планували добиватися згоди В. Виноградник на відвідування агентом його сім’ї у Бухаресті. При досягненні цього і при виїзді “Прикарпатського” у гості до свого дядька, перед силовиками відкривалася перспектива отримання рекомендаційного листа до О. Лук’яновича і особистих відвідувань його “Прикарпатським” за “дорученням” матері (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 119). Під розробку потрапила і дружина, яка займала помітне становище в ОУН, але її зв’язки силовики ще не вивчили та не розшукали. Через матір “Прикарпатського” розглядалися можливості встановлення її дівочого прізвища та інших даних, а відтак з’ясування родинних і ділових контактів у Чернівецькій області для подальшого вербування будь-кого із них та для розробки сім’ї О. Лук’яновича і його оточення.

З метою викриття і перехоплення можливо напрацьованих нелегальних каналів зв’язку керівників ОУН, які проживали за кордоном, із оунівцями на території Чернівецької області, силовики почали готувати до поїздки в РНР для зустрічі з окремими керівниками ОУН агента “Дуная”, а агента “Чернівецького” – у Румунську народну республіку для можливої зустрічі із мельниківцями Д. Булавою, Д. Вершигорою, О. Глуханюком, Я. Сірецьким та ін.

Виконуючи завдання репресивно-каральних органів, «Чернівецький» відновив довірливі відносини із матір'ю і сестрою Д. Булавки, які 17 червня 1956 р. показали зміст усіх листів, отриманих від нього (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 120). Силовики дали завдання «Чернівецькому» написати листа Д. Булавці і просити його вмовити родичів (які проживали у РНР) дати виклик на приїзд у РНР в гості. Відтак у разі позитивної відповіді «Чернівецький» із санкції Голови КДБ при Раді міністрів УРСР генерал-майора В. Нікітченка мав поїхати у РНР для виконання завдання із розшуку керівників ОУН і перехоплення можливих їхніх організаційних зв'язків на території Чернівецької області. У розробку насамперед потрапив Дмитро Булавка (1911 р.н., м. Кіцмань Чернівецької області, проживав м. Орашті РНР), кущовий провідник (1941–1944), утримувач пункту зв'язку Буковинського обласного проводу ОУН. Роботою пунктів контролю кореспонденції і розробкою зв'язків Д. Булавки силовики встановили, що він листувався із своєю матір'ю, яка проживала у м. Кіцмань. Відтак агент «Чернівецький» сфотографував її, а вона переслала світлину Д. Булавці, водночас повідомивши, що з ним хоче зв'язатися колишній друг (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 407). Із РНР до м. Чернівці у січні 1956 р. приїжджала Розалія Берник, яка проживала у м. Клуж-Напока (Румунія) та була дружиною брата мельниківця Івана Берника. Заарештована у 1945 р. провідник Буковинського обласного проводу ОУН(б) А. Галицька-«Мотря», свідчила, що Іван Берник і Ярема Сірецький планувалися (1944) до складу українського націоналістичного уряду Буковини після захоплення влади оунівцями. І. Берник працював учителем у м. Блаж (повіт Алба Румунія). Проживаючи у м. Чернівці і щоденно зустрічаючись з агентом «Дунай», І. Берник цікавився колишніми активними націоналістами – братами Кобельськими, О. Глухонюком, М. Мичковським, Соболевським та іншими, які входили у 1941 р. до складу куреня ОУН П. Войновського. Тоді ж Розалія Берник запрошувала агента при його можливому приїзді в РНР обов'язково заїхати до неї у гості і дала домашню адресу (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 121, 394–395).

Агент «Дунай» особисто знав Ярему Сірецького шкільного приятеля, який проживав в РНР (під прізвиськом Сірецелу). До 1938 р. він був членом комітету студентського націоналістичного об'єднання «Пласт», до складу якого входили українські націоналісти Іван Берник, Мирослав Мичковський, Орест Князь та інші. Дружина Сірецького – Ірина Сірецька-Войценко – племінниця колишнього провідника Буковинського обласного проводу ОУН (м) Степана Джуліби.

Виконуючи намічені планом агентурно-оперативні заходи із розшуку керівників ОУН за кордоном, а також викриття і перехоплення ймовірно наявних нелегальних каналів зв'язку на території Чернівецької області, силовики підбрали і проводили підготовку з організації поїздки у РНР до вказаних вище осіб агентів «Дунай» і «Чернівецький».

На зустрічі 20 червня 1956 р. агент «Дунай» повідомив, що, за даними родички Івана Берника, останній разом із дружиною і її рідними планували у 1956 р. приїхати в СРСР та зустрічатися із родиною дружини (які, зі свого боку, мали намір прибути із Польщі). З метою прискорення виїзду в РНР «Дунай» удруге направив листа сестрі, яка і пообіцяла надіслати виклик. Силовики почали перевіряти надійність «Дунаю» і ступінь його конспірації (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 122). Позитивний результат перевірки дав можливість агенту «Дунаю» упродовж жовтня – листопада 1956 р. гостювати у своїх родичів у РНР. Повернувшись звіттам, він повідомив, що зустрічався у м. Крайова із українськими націоналістами Романом Карбулецьким, а у м. Дрогошани – Миколою Мичковським. У бесіді із «Дунаєм» Роман Карбулецький цікавився багатьма колишніми українськими націоналістами. Неодноразові бесіди з Р. Карбулецьким дали «Дунаю» підставу зробити висновок про тісний зв'язок останнього із М. Мичковським і

Я. Сірецьким. Сам Я. Сірецький на зустріч до підпільників не з'явився. Зі свого боку, М. Мичковський розпитував "Дунаю" про життя у СРСР, а особливо цікавився станом викладання української мови у школах Чернівецької області і в Україні загалом. Також М. Мичковський розпитував про своїх знайомих, які проживали у Чернівецькій області. Дружина М. Мичковського націоналістка (бандерівського напрямку) М. Будна у бесіді з агентом також висловлювала сум за батьківщиною і намір приїхати навесні 1957 р. у гості до матері і сестри. Агент "Дунай" підбадьорив М. Мичковську, сказавши, що вона взагалі може повернутися на батьківщину. Прискорити цей процес міг чоловік її сестри, який працював головою Сталінського райвиконкому м. Чернівці. Також силовики з'ясували, що після відбуття покарання провідник Буковинського окружного проводу ОУН (б) Д. Гирюк займався відновленням лінії зв'язку із Ю. Сербенюк. Водночас у зв'язку із тим, що М. Мичковський і його дружина володіли широкими зв'язками серед українських націоналістів у Румунській народній республіці та інших країнах, а також враховуючи, що сама М. Мичковська сумувала за батьківщиною, силовики вважали доцільним вивчити можливість її вербування та подальшої розробки через неї емісарів Проводу українських націоналістів (далі – ПУН). Підготовку М. Мичковської на вербування вважали доцільним вести через агентів "Дунаю" і "Косара" у період її гостювання у матері і сестри – "Косара", куди вона планували приїхати навесні 1957 р. (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 27: 7–9, 11).

Загалом силовики позитивно оцінили поїздку агента "Дунаю" до РНР, відтак вважали доцільним повторно його відправити туди, щоб у перспективі ввести до чинного каналу зв'язку. Водночас із підготовкою "Дунаю" для виконання завдання вивчалася можливість "підставити" керівникам ОУН у РНР більш авторитетну кандидатуру (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 27: 10).

Ще у березні 1956 р. силовики взяли на формулярний облік Хризанта Кудринського (розробку вели агенти "Птах" і "Буков") (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 123). Розробку вели у напрямі викриття його антирадянської націоналістичної діяльності, виявлення організаційних зв'язків на території СРСР, а також перехоплення можливо організованих каналів зв'язку із закордонними центрами ОУН і американською розвідкою. У результаті виявили, що Х. Кудринський володів широкими зв'язками серед українських націоналістів у РНР. Саме тому силовики готували поїздку агента "Юрківа", у ході якої планували через його брата (агент "Птах") познайомити із Х. Кудринським з метою використання зв'язків останнього у РНР (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 124). Дружина Х. Кудринського у 1944 р. перейшла до РНР, де вдруге вийшла заміж. Саме тому Х. Кудринський через учасників підпілля, які проживали у Чернівецькій області, намагався встановити адресу колишньої дружини у РНР і написати їй листа, висловлюючи при цьому бажання емігрувати (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 432).

В активній розробці перебував Петро Бидняк, до 1940 р. член товариства "Січ". У період окупації Чернівецької області (1941) вступив у курінь П. Войновського, а після відступу німців виїхав до Чехословаччини. У процесі агентурної розробки з'ясували, що П. Бидняк за цей період перебував у Німеччині, РНР, Австрії та інших країнах Європи. Силкові органи відправили до нього раніше знайомого по спільній роботі агента 2 відділу УКДБ при РМ УРСР Вінницької області "Білого". Останній, зі свого боку, розговорив (викликав на відвертість) П. Бидняка і довідався, що він у м. Бранденбург працював на різноманітних роботах. Із Бранденбурга поїхав до Франкфурт, а звідтам – до Чехословаччини, у поселення Склецк біля Праги, де працював робітником. У 1946 р. із Праги П. Бидняк як румун був відправлений на батьківщину. У Чехословаччині працював водієм, а згодом як репатріант у вересні 1955 р. повернувся на батьківщину. Через агентів "Горлик" і "Буков" розробку П. Бидняка вели у напрямі встановлення ймовірної

приналежності до агентури іноземних розвідок. За наявними агентурними даними у Чернівецькій області проживали колишні його співслуживці П. по Вінницькій поліції, тому силовики намагалися виявити цих осіб та вирішенням питання про вербування будь-кого із них для розробки П. Бидняка (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 125–126).

Ефективному розшуку українських націоналістів сприяла налагоджена співпраця силовиків СРСР і Румунської народної республіки ще з 1940-х років. За таких умов з'явилася можливість не тільки виявляти націоналістів на території РНР, але й розшукувати і передавати УМДБ Чернівецької області (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 4: 293–294; Т. 58: 14; Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 25–26, 121–122, 131–132, 172–175; Спр. 27: 2). 12 серпня 1947 р. представниками 31 прикордонного відділу військ Міністерства внутрішніх справ на кордоні були прийняті працівники румунської контррозвідки Боднараш, Бинер, які повідомили, що у Бухаресті ними розроблялася група українських націоналістів, у тому числі колишній провідник Буковинського окружного проводу ОУН Михайло Колотило-“Кобзар”. Зокрема, румунська контррозвідка розробляла цю групу двома перевіреними агентами-внутрішниками, один із них отримав завдання від М. Колотила нелегально перебратися на територію СРСР і за конкретними адресами зв'язатися із керівниками місцевого націоналістичного підпілля у Чернівецькій і Станіславській областях. Боднараш і Бинер просили прийняти їхнього агента, і у супроводі агентів радянських силових органів направити за вказаними адресами. Оскільки працівники прикордонного наряду самі не вирішували таких питань, то домовилися із Боднарашем і Бинером зустрітися через кілька днів для відповіді. Уже 15 серпня 1947 р. у довідці № 243 на ім'я міністра державної безпеки УРСР генерал-лейтенанта Сергія Савченка начальник 1 відділу УМДБ Чернівецької області підполковник Новак звітував про надання такого дозволу. Відтак планував його детально опитати, і лише після цього прийняти рішення щодо його наступного переміщення (ГДА СБУ. Ф. 65. С-11868. Т. 2: 73).

Радянські силові органи ретельно працювали із заарештованими у 1946–1947 рр. на території Румунської народної республіки Юрієм Фурманом, Мирославом Харовюком, Орестом Масикевичем та іншими. Із їхніх свідчень силовики довідалися про націоналістів, які емігрували до РНР. При цьому чекісти відзначали, що через арешти українських націоналістів органами контррозвідки МДБ Південної групи військ у 1946–1947 рр. на території РНР, деякі керівники ОУН(м) втекли до Австрії та Західної Німеччини, де осіли та ввійшли до складу керівних звен ОУН(м) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 393).

Тривала співпраця силовиків обидвох країн і у наступні роки. Так, 25 вересня 1956 р. о 15.00 на радянсько-румунському кордоні у районі с. Порубне Глибоцького р-ну Чернівецької області УКДБ Чернівецької області було прийнято від румунських силовиків, розшукуваного на території РНР і затриманого 20 вересня Стефана Петріва (1924 р.н., с. Молодія Глибоцького р-ну Чернівецької області), який у 1944–1945 рр. керував підпільною групою на Чернівеччині. У 1945 р. групу С. Петріва розгромили, частину учасників вбили, а частину заарештували, самому керівникові вдалося втекти. Проводячи розшук С. Петріва, силовики отримали агентурно-оперативну інформацію від агента “Лупашко” про те, що він переховується у РНР. Відтак ці дані були перевірені через румунських силовиків. У серпні 1956 р. на С. Петріва завели кримінальну справу, провели документацію його націоналістичної діяльності, отримали санкцію прокурора на арешт і етапування його із РНР до УКДБ Чернівецької області (звідки був прийнятий 25 вересня 1956 р.) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 26: 174–175).

Отже, попри боротьбу з визвольним рухом у 1940–1950-х рр. радянській владі не вдалося остаточно викоринити і придушити антирадянські настрої. У зв'язку з лібералізацією суспільно-політичного режиму (десталінізація, “відлига”, реабілітація

ув'язнених) активізувалася діяльність вороже налаштованих до влади осіб – переважно колишніх учасників ОУН і УПА (як тих, хто залишилися у підпіллі, так і звільнених з ув'язнення), а також представників релігійних об'єднань. Саме тому до завдань силових органів входило не лише придушення опозиційного опору на теренах УРСР, але й розшук і ліквідація усіх колишніх підпільників, особливо керівників, які перебували в інших країнах, зокрема Румунії. Звісно, цю роботу вдавалося впроваджувати завдяки вдало налагодженій співпраці силових структур обидвох країн, що спрягло розшуку, розробці й арешту виявлених націоналістів. Однак важливим елементом реалізації цієї роботи стало всебічне використання агентури.

Література:

- Білас, 1994 – *Білас І.* Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга перша. Київ: Либідь – Військо України, 1994. 432 с.
- Веденеев, Биструхін, 2007 – *Веденеев Д., Биструхін Г.* Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки. Київ: К.І.С., 2007. 568 с.
- ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
- Кентій, 1999а – *Кентій А.В.* Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946-1956 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.
- Кентій, 1999б – *Кентій А.В.* Українська повстанська армія в 1944-1945 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.
- Киричук, 2003 – *Киричук Ю.* Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.
- Русначенко, 2002 – *Русначенко А.М.* Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. Київ: Університетське видавництво “Пulsари”, 2002. 519 с.
- Шаповал, 2001 – *Шаповал Ю.* Війна після війни // Літопис УПА. Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959. Київ–Торонто, 2001. С. 9–40.
- Haiagida, 2005 – *Haiagida I.* Prowokacja Zenona. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie “C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954). Warszawa: Instytut Pamieki Narodowej, 2005. 318 s.

References:

- Bilas, 1994 – *Bilas I.* Represywno-karalna systema v Ukraini 1917-1953 [The repressive system in Ukraine in 1917 – 1953]. Suspilno-politychni ta istoryko-pravovi analiz. U dvokh knykhakh. Knyha persha. Kyiv: Lybid – Viisko Ukrainy, 1994. 432 s. [in Ukrainian].
- Haiagida, 2005 – *Haiagida I.* Prowokacja Zenona. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie “C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1954). Warszawa: Instytut Pamieki Narodowej, 2005. 318 s. [in Polish].
- HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [SSA SSU – Sectoral State Archive of Security Service of Ukraine].
- Kentii, 1999a – *Kentii A. V.* Narys borotby OUN-UPA v Ukraini (1946-1956 rr.) [An outline of the struggle of OUN-UPA in Ukraine (1946-1956)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 111 s. [in Ukrainian].
- Kentii, 1999b – *Kentii A. V.* Ukrainska povstanska armiiia v 1944-1945 rr. [Ukrainian Insurgent Army in 1944-1945]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 220 s. [in Ukrainian].
- Kyrychuk, 2003 – *Kyrychuk Yu.* Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40-50-kh rokov XX stolittia: ideolohiia ta praktyka [Ukrainian Nationalist Movement of 1940s-1950s: Ideology and Practice]. Lviv: Dobra sprava, 2003. 464 s. [in Ukrainian].
- Rusnachenko, 2002 – *Rusnachenko A.M.* Narod zburenyi: Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini y natsionalni rukhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940-50-kh rokakh [The Revolted People: National liberation movement in Ukraine and national resistance movements in Belarus', Lithuania, Latvia, and Estonia in the 1940s – 1950s]. Kyiv: Universytetske vydavnytstvo “Pulsary”, 2002. 519 s. [in Ukrainian].
- Shapoval, 2001 – *Shapoval Yu.* Viina pislia viiny [War after war] // Litopys UPA. Nova seriia. T. 3: Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy. 1943–1959. Kyiv–Toronto, 2001. S. 9–40. [in Ukrainian].
- Viedenieiev, Bystrukhin, 2007 – *Viedenieiev D., Bystrukhin H.* Dvobii bez kompromisiv. Protyborstvo spetspidrozdiliv OUN ta radianskykh syl spetsoperatsii. [An Uncompromising Combat. The Opposition of Special Subdivisions of OUN with Soviet Special Operations Forces]. 1945-1980-ti roky. Kyiv: K.I.S., 2007. 568 s. [in Ukrainian].